

Varför har vi inte råd med det viktigaste?

Entreprenör den 3 oktober 2006

Vi har som nation aldrig haft det bättre ekonomiskt ställt än nu. Trots detta hänvisar många födda på 1930- och 40-talet nostalgiskt till 1960-talet som den gyllene tiden. Sedan dess har BNP per invånare ökat med 160 %. Ändå upplever många att välbefinnandet inte ökat. Kan otillfredsställelsen förklaras med den gamla tesen att sedan man väl nått en viss levnadsnivå, så ökar inte välbefinnandet vid ytterligare inkomstökningar?

Eller beror det på något annat? Låt oss se oss omkring i det svenska samhället. 79-åringen till exempel, som fick beskedet om att hon tidigast kunde få sina hörapparater om tre år – dvs. tre månader före sin död – som det visade sig. Eller alla dessa andra i sjukvårdsköer där så många hinner dö i väntan på behandling. Eller alla psykiskt sjuka med bristfällig vård – som bostadslösa driver runt i samhället. Det går knappast ens att få en hälsoförebyggande läkarundersökning åt dig själv, men väl för hunden och katten. Sedan 1994 har produktionen av veterinärtjänster för sällskapsdjur ökat med 120 % medan antalet anställda i vården av människor är närmare 100 000 färre idag än i slutet av 1980-talet.

I äldreomsorgen har endast hälften av den underdimensionerade vårdpersonalen yrkesutbildning och saknar dessutom i stor utsträckning verksamhetsnära arbetsledning. Trots den enorma expansionen av antalet studenter är intresset för att utbilda sig till för arbete i barn- och äldreomsorgen lågt. Den vanligaste utbildningsbakgrunden bland de nyanställda i äldreomsorgen är numera mediegymsnasium.

Bostadsbyggandet har också gått i stå, vilket är en huvudorsak till den sena familjebildningen och sena barnafödandet. I skolan är det brist på kvalificerade lärare och böckerna är i regel varken egna eller nya. Ordningen upprätthålls inte och resultatet blir sjunkande kunskapsnivåer. 25 % av dem som slutar 9:an kan inte inhämta informationen i en artikel i Metro. Bara 45 % av studenterna vid Chalmers klarar av sin första tentamen i grundläggande matematik. För fem år sedan var motsvarande siffra 70 %. Efter skolgången möts många unga av arbetslöshet, eftersom ingångslönerna inte kan anpassas till värdet av deras kunskaper och erfarenheter.

Förtursreglerna i arbetsmarknadslagarna skyddar dem som redan har anställning men försvårar för ungdomar och invandrare att få sitt första jobb. Många anställda håller sig också kvar i företag där de inte trivs *för turordningens skull* – med sjukdom som följd. Småföretagare blir försiktigare med att anställa sedan de numera måste överta kostnaderna för den ofta självvalda frånvaron från jobbet.

Samtidigt går våra framgångsrika storföretag som tåget och förser världen med telekomutrustning, lastbilar, personbilar, läkemedel och pappersrelaterade produkter. Själva har många av oss de senaste mobiltelefonerna, mp3-spelarna, platta TV-skärmar, kök med kyl- och frys i mattborstat stål, den senaste grillen och bilen – och allt det där andra som har tillverkats i länder med låga löner.

Så försöker både hon och han att hålla alla bollarna i luften – barnen skall köras till olika aktiviteter, föräldramötena i skolan besökas, bilen, lägenheten och sommatorpet skall repareras, de egna gamla föräldrarna ses till och så jobbet förstås. Städning får ske när det

finns tid. Den så kallade ”fritiden” torkar in för de flesta. Alla dessa oavsiktliga tillkortakommanden som vi dagligen erfar skapar en känsla av otillräcklighet och otillfredsställelse.

Men varför blir det då på detta viset?

Är det globaliseringens fel? Nej, globaliseringen har helt klart ökat tillväxten både hos oss och i världen i övrigt, så den kan vi inte skylla på.

Det vi får ut av vår ökade köpkraft är i första hand varaktiga konsumtionsvaror som bilar, hemelektronik, kläder och importerade inredningsartiklar. Vi har all världens prylar, men saknar mycket av det som ger livet innehåll.

Det vi egentligen skulle vilja ha mer av är ”mjuka” tjänster – som hälso- och sjukvård och individuellt anpassad barn- och äldreomsorg, utbildning av hög kvalitet för barnen och kulturaktiviteter – och helst lite fritid för både henne och honom.

Skälet till varför vi inte kan konsumera det vi vill är att de system som fungerade bra i det gamla samhället inte längre är de rätta. Alltsedan utbildning, vård och omsorg bedrevs i liten skala har det skett i monopolform av landsting och kommuner. Behovet av dessa tjänster har vuxit kraftigt under senare år och kommer i framtiden att behöva växa ännu mer om behoven ska kunna mötas. Men redan nu visar verkligheten att dessa monopol – liksom alla uppifrån styrda marknader – inte kan täcka det underifrån kommande myllret av behov.

Relativpriserna på arbetsintensiva tjänster ökat kraftigt. Här är de höga skatterna en viktig orsak. Av en löneökning som kostar arbetsgivaren 1 000 kr får en anställd ut varor och tjänster värda någonstans mellan 245 och 450 kronor beroende på hur hög den egna lönen är.

Det är därför som utbildning av hög kvalitet är så dyr liksom vård och omsorg. Men också så enkla tjänster som vård och reparationer av hus och hem kostar ofta fyra gånger mer än vad vanliga människor själva tjänar netto. I praktiken finns det sällan några valmöjligheter – utom för de riktigt rika. Som det nu är prissätter vi oss ofta ur vår egen hemmamarknad; vi gör oss för dyra för varandra. Det innebär att många hantverksyrken dör ut, yrken som annars skulle kunna sysselsätta den del av befolkningen som inte har fallenhet för akademiska studier.

Med lägre löneskatter kan var och en kostnadseffektivt själv täcka många av sina behov på en konkurrensutsatt marknad. På en friare marknad kan de myllrande behoven mötas på ett smidigare sätt än via dagens fyrkantiga monopol. Då först kan vi öka resurserna till de människonära tjänster vi egentligen efterfrågar.

Dagens medborgare är mer mogna att själva hantera sina pengar än de som var aktiva när de nuvarande kollektiva systemen byggdes upp. Men så här stora förändringar måste ändå göra med stor försiktighet så att svaga grupper inte får sitta emellan. Samhället måste fortfarande sätta regler och göra prioriteringar, men inom givna ramar låta människor själva välja.

Nya utmaningar väntar

Den demografiska utvecklingen med allt fler äldre bjuder att vi alla måste komma i arbete och att pensionen senareläggs. Flexiblare arbetstider skulle behövas för äldre för att locka dem att

skjuta upp sin pensionering. De äldre kanske också skulle vara villigare att jobba längre om de fick möjlighet att använda det de tjänar till det de värdesätter mest.

Vi ser idag också problemen med den närmast epidemiska tillväxten av välfärdssjukdomar hos ungdomar och den yrkesverksamma befolkningen. Dit hör alkohol- och narkotikaberoende, övervikt, högt blodtryck, diabetes, hjärt-kärlsjukdomar, problem med rörelseorganen på grund av otillräcklig fysisk aktivitet och psykiska problem.

Att intill tredje decimalen ägna sig åt att "rättvist" fördela befintliga resurser är inte rätt väg att möta de utmaningar vi står inför. Dagens och morgondagens problem kan inte lösas med gårdagens metoder. Systemfelen bör snarast åtgärdas. Det allra viktigaste av dessa är att göra det mer attraktivt att vara entreprenör och arbetsgivare och att bygga ett samhälle där det blir rationellt för dessa entreprenörer att producera mer av de mjuka tjänster som vi egentligen vill använda vår ökade köpkraft och vårt ökade välstånd till.

Magnus Henrekson, VD för Institutet för Näringslivsforskning och professor vid Handelshögskolan i Stockholm

Berthel Nordström, född 1921 och f.d. företagsledare, initiativtagare till kampanjen Nationell samling för äldreomsorgen.